

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

NGUYỄN HỒNG HẢI

***MAI ĐÌNH MỘNG KÝ TRONG DÒNG CHẢY TRUYỆN
NÔM BÁC HỌC THẾ KỶ XVIII - ĐẦU THẾ KỶ XIX***

Chuyên ngành : Văn học Việt Nam

Mã số : 60.22.01.21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: TS. Ngô Thị Thanh Nga

Thái Nguyên - 2015

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đề tài luận văn khoa học: “*Mai Đình mộng ký trong dòng chảy truyện Nôm bác học thế kỷ XVIII – đầu thế kỷ XIX*” với các số liệu, kết quả nghiên cứu trong luận văn là trung thực và chưa từng được ai công bố trong bất cứ công trình nào khác, hoàn toàn là công trình nghiên cứu của tôi.

Tác giả luận văn

Nguyễn Hồng Hải

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc nhất đến TS. Ngô Thị Thanh Nga – người đã tận tình hướng dẫn, truyền đạt những kiến thức và kinh nghiệm quý báu để em có thể hoàn thành luận văn này.

Em cũng xin bày tỏ lòng biết ơn chân thành đến các thầy cô giáo Khoa Ngữ Văn, khoa Sau Đại học – Đại học Thái Nguyên đã quan tâm chỉ bảo và giúp đỡ em trong quá trình học tập và nghiên cứu tại trường.

Cuối cùng, xin bày tỏ lòng biết ơn tới toàn thể gia đình, bạn bè đã luôn cổ vũ, động viên tôi trong suốt thời gian qua.

Trong quá trình thực hiện, do còn hạn chế về mặt thời gian, kinh phí cũng như trình độ chuyên môn nên luận văn sẽ khó tránh khỏi những thiếu sót. Rất mong nhận được những ý kiến quý báu của các thầy cô giáo, các nhà khoa học cùng bạn bè.

Xin chân thành cảm ơn!

MỤC LỤC

	Trang
Lời cam đoan	i
Lời cảm ơn.....	ii
Mục lục	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề	2
3. Mục đích nghiên cứu	6
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	6
5. Nhiệm vụ nghiên cứu	7
6. Phương pháp nghiên cứu.....	7
7. Đóng góp của luận văn.....	8
8. Cấu trúc luận văn.....	9
NỘI DUNG	10
CHƯƠNG 1: KHÁI LƯỢC MỘT SỐ VẤN ĐỀ VỀ TRUYỆN NÔM VÀ TÁC PHẨM MAI ĐÌNH MỘNG KÝ	10
1.1 Khái niệm truyện Nôm.	10
1.2 Nguồn gốc của truyện Nôm.....	11
1.3 Phân loại truyện Nôm và loại truyện Nôm bác học.	12
1.4 Quá trình hình thành và phát triển của truyện Nôm.....	16
1.5 Nguyễn Huy Hổ và truyện thơ Nôm <i>Mai Đình mộng ký</i>	18
CHƯƠNG 2: TÌM HIỂU GIÁ TRỊ TÁC PHẨM MAI ĐÌNH MỘNG KÝ TRÊN PHƯƠNG DIỆN NỘI DUNG VÀ NGHỆ THUẬT	25
2.1 Giá trị nội dung.....	25
2.1.1 <i>Mai Đình mộng ký – bức tranh ngợi ca phong cảnh quê hương</i> <i>đất nước</i>	26
2.1.2 <i>Giấc mộng về hạnh phúc lứa đôi</i>	34

2.1.3 Nỗi lòng hoài niệm về một quá khứ vàng son của dòng họ, của dân tộc.	40
2.2 Giá trị nghệ thuật.....	46
2.2.1 Bút pháp tả cảnh.	47
2.2.2 Nghệ thuật ngôn từ.	52
CHƯƠNG 3: SỰ TƯƠNG TÁC CỦA MAI ĐÌNH MỘNG KÝ TRONG DÒNG TRUYỆN NÔM BÁC HỌC THẾ KỶ XVIII – ĐẦU THẾ KỶ XIX.....	60
3.1 Tiếp nhận và kế thừa.....	61
3.1.1 Mạch tiếp nối của đề tài tình yêu tài tử - giai nhân.....	61
3.1.2 Những ảnh hưởng của ngôn ngữ thơ.....	69
3.1.3 Vai trò của những bài thơ đề - họa.	74
3.2 Cách tân và sáng tạo.....	76
3.2.1 Cốt truyện và bố cục.....	76
3.2.2 Hình ảnh quê hương đất nước trong Mai Đình mộng ký.....	80
KẾT LUẬN.....	85
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	89

MỞ ĐẦU

1. LÝ DO CHỌN ĐỀ TÀI

Truyện Nôm là một hiện tượng đặc biệt trong lịch sử văn học dân tộc, có lịch sử phát triển khoảng bốn thế kỷ và đạt thành tựu rực rỡ nhất ở giai đoạn thế kỷ XVIII - đầu thế kỷ XIX. Trong kho tàng văn học Nôm, truyện Nôm là thể loại chiếm số lượng đông đảo. Theo sự thống kê của tác giả Kiều Thu Hoạch trong công trình nghiên cứu *Truyện Nôm, nguồn gốc và bản chất thể loại* thì hiện ở Việt Nam có khoảng trên 100 truyện Nôm, trong đó có nhiều tác phẩm ưu tú, có giá trị cao cả về phương diện nội dung lẫn nghệ thuật như *Hoa tiên, Phan Trần, Sơ kính tân trang, Hoàng Trừu, Phạm Tải Ngọc Hoa...* và đỉnh cao nhất là kiệt tác *Đoạn trường tân thanh (Truyện Kiều)* của đại thi hào Nguyễn Du.

Trong thể loại truyện Nôm, có một thực tế vẫn đang tồn tại, đó là bên cạnh những tác phẩm đã trở nên phổ biến, được độc giả nhiều thế hệ yêu mến, vẫn còn đó những áng văn xuất sắc nhưng vì những tác động của khách quan mà có lúc tưởng như đã chìm vào quên lãng. Chúng tôi muốn nhắc đến trường hợp của truyện thơ Nôm *Mai Đình mộng ký*.

Mai Đình mộng ký của Nguyễn Huy Hồ là tác phẩm truyện thơ Nôm được sáng tác từ năm 1809. Ra đời từ những năm đầu thế kỷ XIX, nhưng phải mãi đến gần giữa thế kỷ XX, tác phẩm mới xuất hiện lần thứ nhất trên tạp chí Thanh Nghị (số 32, tháng 3 năm 1943). Người có công đầu trong việc giới thiệu tác phẩm đến đông đảo bạn đọc là học giả Hoàng Xuân Hãn. Như vậy, tính từ lúc ra đời cho đến thời điểm được GS. Hoàng Xuân Hãn giới thiệu trên tạp chí Thanh Nghị, tác phẩm đã có khoảng thời gian “ở ẩn” lên đến hơn một thế kỷ. Chính người có công đưa *Mai Đình mộng ký* đến gần hơn với độc giả cũng phải ngạc nhiên về điều này: “*Ai cũng biết Truyện Kiều, nhiều người biết Hoa tiên. Đến như Mai Đình mộng ký thì không mấy ai được đọc trù một số ít*

người ở La Sơn và Can Lộc. Một áng văn hay như vậy mà bị mai một trong gần trăm rưỡi năm, kể cũng hơi lạ! Chúng ta há không nên sửa lại sự bất công ấy hay sao?” [22, tr.323]. Việc *Mai Đình mộng ký* được phổ biến đến độc giả tương đối muộn là có nguyên do của nó. Đây cũng là tình trạng của không ít truyện thơ Nôm nói riêng và với các tác phẩm văn học trung đại nói chung trong điều kiện các kỹ thuật lưu giữ văn bản chưa phát triển, nhất là trong một hoàn cảnh xã hội phong kiến có nhiều biến động như thời điểm tác phẩm ra đời.

Ngay cả khi tác phẩm đã được giới thiệu trên tạp chí (sau đó được in thành sách) thì sự quan tâm dành cho *Mai Đình mộng ký* vẫn chưa thật tương xứng, và độc giả không phải ai cũng biết đến sáng tác của Nguyễn Huy Hồ. Mặc dù *Mai Đình mộng ký* đây đó đã được nhắc đến trong một số công trình nghiên cứu về truyện Nôm, song một chuyên luận hoàn chỉnh, hệ thống những giá trị nổi bật của tác phẩm thì đến nay vẫn chưa có. Thiết nghĩ, công việc giới thiệu *Mai Đình mộng ký* đến đông đảo bạn đọc sẽ là không hoàn chỉnh nếu không có được một cái nhìn bao quát, toàn diện về tác phẩm. Kế thừa những nhận xét, bàn luận của các nhà nghiên cứu, chúng tôi muốn đưa ra một hệ thống tương đối đầy đủ những giá trị nội dung cũng như nghệ thuật của *Mai Đình mộng ký*, đồng thời nêu bật được những nét đặc sắc làm nên giá trị cũng như vị trí của tác phẩm trong một thể loại văn học giàu giá trị như truyện Nôm, bổ sung vào vấn đề nghiên cứu vẫn còn đang bỏ ngỏ.

Từ những lý do trên, chúng tôi chọn đề tài “*Mai Đình mộng ký trong dòng chảy truyện Nôm bác học thế kỷ XVIII – đầu thế kỷ XIX*” để nghiên cứu.

2. LỊCH SỬ VẤN ĐỀ

Nắm được lịch sử vấn đề để kế thừa những thành tựu nghiên cứu của các học giả đi trước là một công việc quan trọng không thể thiếu khi thực hiện đề

tài luận văn khoa học, nhất là với đối tượng tác phẩm truyện Nôm đã từng bị “mai một” hơn một thế kỷ như *Mai Đình mộng ký*.

Qua tìm hiểu chúng tôi nhận thấy, các sách văn học sử đã xuất bản từ năm 1943 trở về trước như *Quốc văn trích diễm* (1925), *Văn học Việt Nam* (1939) và *Việt Nam văn học sử yếu* (1941) của Dương Quảng Hàm; *Cuộc tiến hóa văn học Việt Nam* (1943) của Kiều Thanh Quế... đều không thấy nói đến Nguyễn Huy Hồ và *Mai Đình mộng ký*. Độc giả chỉ được biết đến tác phẩm lần đầu tiên qua sự giới thiệu của GS. Hoàng Xuân Hãn trên tạp chí Thanh Nghị năm 1943.

Sáng tác của Nguyễn Huy Hồ về sau được in thành sách do nhà xuất bản Sông Nhị ấn hành năm 1951. Lần in này, Hoàng Xuân Hãn có tu chỉnh lại phần phiên âm văn bản căn cứ vào ba bản *Mai Đình mộng ký* mà ông sưu tầm được và Nghiêm Toàn chú thích.

Năm 1956, nhà xuất bản Phạm Văn Tươi (Sài Gòn) cũng đã cho phát hành cuốn *Mai Đình mộng ký* do Vũ Bằng phê bình và chú thích. Tuy nhiên, công trình này của nhà văn Vũ Bằng dựa khá nhiều vào ấn bản năm 1951 của giáo sư Hoàng Xuân Hãn để cho in lại nguyên văn tác phẩm.

Đến năm 1997, Viện Văn học và Hội nhà văn có cho xuất bản cuốn sách “*Nguyễn Huy Hồ với Mai Đình mộng ký*” do Lại Văn Hùng phiên âm, dịch chú và giới thiệu.

Có lẽ Hoàng Xuân Hãn là người đầu tiên giới thiệu, cũng là người đầu tiên bước đầu có những nghiên cứu xung quanh tác phẩm *Mai Đình mộng ký*. GS. Hoàng Xuân Hãn đã đặt ra vấn đề về mối quan hệ, sự liên lạc giữa ba tác phẩm truyện Nôm là *Hoa tiên* của Nguyễn Huy Tự, *Đoạn trường tân thanh* của Nguyễn Du và *Mai Đình mộng ký* của Nguyễn Huy Hồ. Ông cho rằng ngôn ngữ trong ba tác phẩm ấy, từ cách dùng chữ đến cách đặt câu có nhiều chỗ giống nhau, và lí giải rằng chính sự giao lưu giữa các văn sĩ họ Nguyễn ở Tiên Điền với các văn sĩ Nguyễn Huy ở Trường Lưu đã tạo nên sự ảnh hưởng lẫn

nhau trong các sáng tác của họ. Từ lập luận ấy, GS. Hoàng Xuân Hãn khẳng định về một văn phái Hồng Sơn đã từng tồn tại trong nền văn học dân tộc: “*Nay đọc Mai Đình mộng ký ta thấy từ cách dùng chữ đến cách đặt câu đều giống như trong Hoa tiên và Kiều, ta phải coi ba áng văn ấy là của một phái, một nhà, truyền từ người nọ đến người kia, của Hồng Sơn văn phái*” [22, tr.324]. Việc có hay không sự tồn tại của một Văn phái Hồng Sơn như ý kiến của học giả Hoàng Xuân Hãn cũng cần phải xem xét một cách cẩn trọng. Duy có điều, vấn đề mối liên hệ giữa sáng tác của các danh sĩ ở một vùng đất “địa linh sinh nhân kiệt” như vùng Trường Lưu – Tiên Điền là hoàn toàn có cơ sở, và rất có thể đã diễn ra một sự tương tác, ảnh hưởng ít hay nhiều trong các sáng tác văn học của họ.

Nhà nghiên cứu Nguyễn Lộc ở mục từ *Mai Đình mộng ký* trong *Từ điển văn học* (bộ mới) có nhắc đến giá trị của tác phẩm với lời ca ngợi hết mực: “*Mai Đình mộng ký thể hiện tâm sự hoài Lê của tác giả. Khuynh hướng hoài Lê hay hoài cổ nói chung trong văn học Việt Nam, giai đoạn nửa đầu thế kỷ XIX, một phần thể hiện quan niệm nhân sinh của những tác giả này, nhưng một phần cũng thể hiện sự bất mãn kín đáo của họ đối với triều đại nhà Nguyễn. Mai Đình mộng ký sử dụng nhiều từ Hán và điển cổ. Nói chung, lời thơ rất điêu luyện, trau chuốt, bóng bẩy, có nhiều đoạn tả thiên nhiên rất đẹp*” [16, tr.946]. Với nhận định của mình, GS. Nguyễn Lộc đã sơ lược phác thảo những giá trị cốt yếu của *Mai Đình mộng ký* ở khía cạnh nội dung và nghệ thuật. Tuy nhiên, trong phạm vi của một cuốn từ điển văn học, tác giả có lẽ đã không có điều kiện để khai thác sâu hơn những giá trị nổi bật của tác phẩm.

Nguyễn Hữu Sơn thì có hẳn một nghiên cứu liên quan đến *Mai Đình mộng ký* mang tên *Môtip “tài tử giai nhân” từ truyện Hoa tiên đến Mai Đình mộng ký*. Trong nghiên cứu này, Nguyễn Hữu Sơn ghi nhận vị trí mở đường của tác giả truyện *Hoa tiên* về môtip tài tử giai nhân - chuyện tình của những

cặp đôi trai tài gái sắc yêu nhau, đồng thời khẳng định sự kế thừa và tiếp nhận của những tác giả truyện Nôm giai đoạn sau trong đó có Nguyễn Huy Hổ.

Đặc biệt, tác giả Lại Văn Hùng trong công trình nghiên cứu *Dòng văn Nguyễn Huy ở Trường Lưu* có khái quát về văn nghiệp dòng họ Nguyễn Huy, trong đó tập trung vào 3 tác giả tiêu biểu cho từng giai đoạn là Nguyễn Huy Oánh, Nguyễn Huy Tụ và Nguyễn Huy Hổ. Riêng về Nguyễn Huy Hổ, là tác giả thuộc thế hệ cuối của dòng văn, nhà nghiên cứu đã dành công sức đánh giá một số nét đặc sắc trong *Mai Đình mộng ký*, nhất là những đặc sắc về mặt nghệ thuật như nghệ thuật ngôn từ, nghệ thuật tả cảnh, hai bài thơ ngũ ngôn xuất hiện trong tác phẩm...

Gần đây, Nhà xuất bản Lao Động và Trung tâm Văn hóa ngôn ngữ Đông Tây vừa cho ra mắt cuốn sách mới *Các tác giả dòng văn Nguyễn Huy Trường Lưu - Cuộc đời và tác phẩm* do Nguyễn Huy Mỹ chủ biên, cũng có nhắc tới Nguyễn Huy Hổ và *Mai Đình mộng ký*. Cuốn sách tập trung khảo luận tiểu sử, sự nghiệp của các tác giả dòng văn Nguyễn Huy, đồng thời giới thiệu những tác phẩm tiêu biểu và tổng hợp một số bài nghiên cứu, những tư liệu lịch sử giá trị của dòng họ.

Trên cơ sở theo dõi, khảo sát một số ý kiến bàn luận, đánh giá liên quan đến thi phẩm của Nguyễn Huy Hổ, chúng tôi sơ bộ rút ra một số nhận xét như sau:

1) *Mai Đình mộng ký* của danh sĩ Nguyễn Huy Hổ vì lý do khách quan mà đến với độc giả tương đối muộn kể từ khi có mặt trên văn đàn.

2) Các nhận xét, đánh giá của các nhà nghiên cứu tựu chung lại đều khẳng định giá trị của thi phẩm này, và tác phẩm của Nguyễn Huy Hổ xứng đáng có được vị trí của mình trong kho tàng văn học của dân tộc.

Mặc dù có xuất hiện rải rác trong những nghiên cứu của các học giả, nhưng chúng tôi nhận thấy cho đến nay, vẫn chưa có một công trình nghiên cứu chuyên biệt nào hệ thống một cách đầy đủ những giá trị nội dung cũng như